

Adila Pašalić-Kreso

**SOPHIA PERENNIS INTERKULTURALNIH
SUSRETANJA**

**Povodom knjige Nevada Kahterana „Situating the Bosnian
PARADIGM, the Bosnian experience of multicultural
relation“, NY, Global Scholaryty Publication, 2008.**

**SOPHIA PERENNIS OF INTERTEXTUAL MEETINGS
On the occasion of Nevad Kahteran’s book “Situating the
Bosnian PARAGIDM, the Bosnian Experience of Multicultural
Relation“, NY, Global Scholaryty Publication, 2008.**

Sažetak

Knjiga profesora dr. Nevada Kahterana ima 195 stranica koje obuhvaćaju 12 poglavlja, uz Uvod profesora dr. Enesa Karića, Predgovor dr. Adnana Aslana iz Centra za islamske studije iz Istanbula (xxxiv strane), Pogovor Olivera Leamana sa University of Kentucky, te Napomene, Bibliografiju i Rezime. Knjiga, originalno napisana na engleskom jeziku, objavljena je kod uglednog izdavača Global Scholaryty Publication u New Yorku.

Summary

The book by Nevad Kahteran, PhD has 95 pages encompassing 12 chapters, with the Introductory written by Enes Karic, PhD, as well as Preface (written on 34 pages) by Adnan Aslan, PhD, from Istanbul’s Center for Islamic Studies, and the Closing Chapter written by Oliver Leaman from the University of Kentucky. The book also contains Commentary, Bibliography and Resume. It was originally written in English, and was published by the respectable New York publisher, the Global Scholaryty Publication.

Uz čestitke autoru za djelo interesantnih i inspirativnih filozofskih rasprava vođenih idejom i konceptom „sophia perennis“, za vrijednosno univerzaliziranje multikulturalnosti i interkulturalnih susretanja, „svjetova“ Istoka i Zapada, nerijetko vještački rastavljenih, posebno ističemo da ovo djelo nudi i nove uglove gledanja na staru/novu BH paradigmu, na njenu pluralnost, na njen položaj višestoljetne pozornice interkulturalnih susretanja od Istoka prema Zapadu i od Zapada prema Istoku. Knjiga obuhvata nekoliko sjajnih komparativnih studija kojima potvrđuje potrebu uporednog promatranja i komparativnog izučavanja, zapadne i onih drugih filozofija, nasuprot još uvijek dominirajućim stanovištima da one mogu egzistirati zasebno, jedne pored drugih, ili jedne bez drugih.

Uvjeren da koncept tradicijskog rasvijetljen pomoću „perennial philosophy“ može biti primjenjiv na svaku autohtonu kulturu, da može igrati značajnu ulogu u donošenju novih ideja i principa od značaja za dobrobit cijelog čovječanstva, autor traga za njima ne samo u onom svijetu koji se ne označava zajedničkim pojmom Zapad nego i u svom vlastitom historijsko-geografskom i kulturološkom miljeu. Pritom on vidi Bosnu i Hercegovinu kao jedan „spiritual dining-table where one can taste the sweet fruits of comparative philosophical and theological contemplation“ (str. 25).

Bliski su mi ovi stavovi autora, kao i nakane iz kojih je nastalo ovo djelo. I sama više decenija nastojim dati doprinos polju komparativnog proučavanja obrazovanja i pedagogije, uz česta interkulturalna susretanja, koja omogućavaju da bolje spoznamo sebe, svoje vrijednosti, ali i svoje slabosti. Slična viđenja bosanskohercegovačke paradigme bliska su i brojnim znanstvenicima u oblasti edukacije koji su prepoznali i izabrali Sarajevo, prošle godine, za mjesto susretanja najeminentnijih svjetskih komparativno i internacionalno orijentiranih pedagoga. Ne zadržavajući se ovom prilikom na predstavljanju jakih utjecaja perenijalističkog učenja na pedagošku teoriju i odgojno-obrazovnu praksu, nastojat ću da u ovom tekstu predstavim neke od mojih utisaka, asocijacija i inspiracija pobuđenih čitanjem ove knjige. Želim da pokažem kako ovo djelo može biti poticajno i dragocjeno štivo i za one koji ne pripadaju oblasti filozofije u užem smislu.

Težnja da komparacijom našeg obrazovanja s drugim „velikim“, evropskim, ali i vanevropskim obrazovnim sistemima, saznamo više o vrijednosti multietničkog i multireligijskog bosanskohercegovačkog identiteta donijela je našoj pedagogiji mnoštvo izazova. Mnogih još nije ni svjesna, a druge ne zna kako da vrednuje ili kako da se s njima nosi. Kahteranovo zalaganje za stavljanje Bosne i Hercegovine u centar multikulturalnih i interkulturalnih filozofskih susretanja, rasprava i istraživanja ponukalo me je na neka razmišljanja, prvenstveno bazirana na mojim vlastitim iskustvima u oblasti komparativne pedagogije.

Pišući predgovor za jednu od knjiga Zuke Džumhura, Ivo Andrić je zabilježio, pored ostalog, sljedeću narodnu mudrost: „...nema veće planine koju čovjek treba preći od kućnog praga“. Uistinu, onaj ko nikada nije napustio svoje ognjište, svoj prag, svoj mikrokozmos, onaj ko nije susreo osobu drugačijih kulturoloških i konfesionalnih obilježja neminovno ima drugačije nazore, drugačije poglede na svijet od onih koji su odavno s lakoćom prešli ne samo svoj kućni prag nego i mnoge druge pragove, granice i barijere. Kahteran je svoju planinu već odavno prešao i sada savladava brojne druge.

Kada je svojevremeno Marc-Antoine Jullien napustio prag svoje zemlje i krenuo, po zadatku Ministarstva obrazovanja Francuske, da zaviri u obrazovanje nekih pokrajina Njemačke, Švicarske i Italije, tragao je za razlikama, za onim što susjedi prakticiraju drugačije i bolje u svojim školama, a što bi se kao vrijedno i korisno moglo preuzeti od drugih. Rezultat ovog njegovog pohoda bilo je djelo *ESQUISSE D'UN OUVRAGE SUR L'EDUCATION COMPAREE* (Nacrt za jedno djelo iz komparativne pedagogije), koje je objavljeno u Parizu 1817. godine. Mnogo kasnije ovo djelo će biti proglašeno prvijencem u oblasti komparativne pedagogije, ili *Education Comparee*, ili *Comparative education*, a sam M.A. Jullien začetnikom te pedagoške discipline.

Danas, gotovo dva vijeka kasnije, komparativna pedagogija ima iza sebe obilje radova, brojna istraživanja na utvrđivanju ne samo razlika nego i sličnosti, globalnih obilježja i univerzalnih vrijednosti. Ova znanstvena oblast danas ima uza se višemilionsku armiju autora koji proučavaju obrazovanje na različitim koordinatama,

u vertikalnim i horizontalnim presjecima, i koji populariziraju najvrjednija dostignuća u obrazovanju. Pa ipak, i dalje je komparativna pedagogija izložena povremenim osporavanjima i dilemama, pogotovo od onih koji nisu spremni da pređu vlastiti prag.

Podržavajući ideje autora, treba reći da Bosanac i Hercegovac, za razliku od mnogih drugih, nije morao imati problema s prelazanjem vlastitog praga. Njemu su različite kulture i religije dolazile same na kućni prag ili su pak nastajale u njegovoj sredini i okruženju, dopunjavale jedna drugu, uzajamno se obogaćivale i oplemenjivale. Stoga se danas prosječan građanin Bosne i Hercegovine, naravno ako ostavimo politiku i političare postrani, mora čuditi hrabrosti, pa i drskosti nekih stranaca u čijim zemljama su do jučer cvali ksenofobija, rasizam i netolerancija, da nam nude svoja iskustva u poučavaju toleranciji, uzajamnom poštovanju i uvažavanju. Nažalost, što nas oni više „uče“ tomu i što nam više „pomažu“ da ovladamo kompetencijama multikulturalnog susretanja, komuniciranja i djelovanja, mi kao da se sve više razdvajamo. Razlozi se kriju ponajviše u gubitku autentičnosti i neutemeljenosti takve poduke na autohtonim vrijednostima. Onda to teče po logici – loši i neuvjerljivi učitelji, još lošiji učenici. Svakako da mnoge druge okolnosti doprinose (ili su doprinijele) tome, a najviše naša nesposobnost da osvijestimo i adekvatno afirmiramo vrijednosti vlastite tradicije i kulture. Ovakva moja promišljanja nalaze uporište u stavu kolege Kahterana, koji ide još dalje u svojoj konstataciji: „...the destruction of the multi-religious and multi-ethnic identity of Bosnia is not a loss only to the Bosnian peoples and the region of South-Eastern Europe, but to all of humanity“ (str.7-8).

Nastojeći da revitalizira, da iznese na površinu, da popularizira bosanskohercegovačku paradigmu, on potencira njene historijske i kulturološke multikulturalne korijene dajući novi značaj njenim starim univerzalnim vrijednostima. Neko to može nazvati Kahteranim sentimentalno obojenim patriotizmom, ili svojevrsnim idealizmom, ali i pored toga neće moći negirati realne pretpostavke ovakvoj preokupiranosti. Autor će o tome raspravljati na narednim stranicama svoje knjige i uvjeravati nas čvrstom argumentacijom u ispravnost zalaganja da centar komparativnog proučavanja i

interkulturalnog dijaloga ne samo islamske nego i općenito istočnjačke i svih drugih nezapadnjačkih filozofija s onim zapadnjačkim treba da bude Sarajevo, dodajući mu epitet evropskog Jerusalema (str. 21). Time bi tek, tvrdi autor, mogla biti utemeljena interkulturalna ili multikulturalna filozofija ili cjelovita komparativna filozofija koja će izvući na površinu mnoge sličnosti i dokazati da je podjela na Istok i Zapad, na istočnu i zapadnu filozofiju, vještačka i neutemeljena sa stanovišta „sophia perennis“ (106-111). Ignoriranje drugačijih učenja izvan zapadnih, drugačijih filozofskih tradicija i drugačijih mudrosti dovodi često modernu filozofsku misao u ćorsokak, u nemogućnost rješavanja mnogih novoživotnih pitanja.

Ako se opet vratimo komparativnoj pedagogiji, i ovdje je sve prisutnija spoznaja o dominaciji zapadnih odgojnih teorija, engleskog jezika i zapadne kulture nad istočnjačkom i nezapadnjačkom. Sve se češće komparativna pedagogija nalazi pred nerješivim pitanjima jer ne posvećuje dovoljno pažnje kulturološkim specifičnostima pojedinih zemalja i regija. Mnogi eksperti priznaju da komparativna pedagogija nema adekvatna objašnjenja zašto se obrazovni sistemi Japana, Singapura, Južne Koreje i Finske već više od 10 godina nalaze na vrhu rang-liste najuspješnijih, dok su daleko ispod njih opremljeniji sistemi koji ulažu znatno veća sredstva u obrazovanje (kao švicarski, američki i slično). Objašnjenja neće doći sama od sebe, niti na osnovu proste matematičke računice, ako se ne zaviri, kako je odavno govorio ugledni komparativist obrazovanja Isack Kendl, u one manje vidljive, to jest „neopipljive kulturološke faktore“. A samo letimično ću pokušati da to ilustriram stavovima komparativnih pedagoga.

Australijski Aboridžin Douglas Morgan, u svom djelu „Provjeravanje, uvažavanje i prihvaćanje domorodačke mudrosti i znanja u višem obrazovanju“,⁴ piše o fazama promjene u pristupima zapadne nauke domorodačkim oblicima mudrosti i znanja, ne misleći pritom samo na svoju zemlju, nego i na Indoneziju, Filipine, dijelove

⁴ Bray, M. & Pašalić-Kreso, A. (eds): Komparativna edukacija – nastavak tradicija, novi izazovi i nove paradigme, Sarajevo, Connectum, 2007, str. 37-49 (Publikacija koja je objavljena u povodu održavanja XIII svjetskog kongresa komparativnih pedagoga u Sarajevu, od 3. do 7. septembra 2007. godine).

Afrike i Južne Amerike. On tvrdi da je nezadovoljstvo zapadnom naukom dovelo do porasta uvažavanja domorodačke mudrosti i znanja – sistema koji ne prave razlike između područja shvaćanja fizičkog i duhovnog. Uviđanja da zapadna nauka nije apsolutna, da je nekonzistentna, da su odgovori na pitanja stalno podložni reviziji, i da druge interpretacije mogu biti dinamičnije, potakla su traganja za sveobuhvatnijim objašnjenjima „stvarnosti“. Cjelovito sačuvane domorodačke kulture dobile su legitimitet u potrazi za epistemologijom koja može ne samo objasniti svijet nego i zadovoljiti duh.

Praksa koja – za razliku od zapadnog znanja – kombinira naučno, religiozno, filozofsko i duhovno dobiva sve veći kredibilitet, kaže on. Stoga rastu uvažavanja holističkih ontologija čije komponente nisu izvučene iz konteksta koji im daje odgovarajuće značenje.

Barbara Schulte u tekstu „Socijalna hijerarhija i grupna solidarnost: značenja rada i zanimanja/profesije u kineskom kontekstu i njihove implikacije“² istražuje i podvrgava etimološkoj i semantičkoj analizi određene pojmove u kineskom i engleskom jeziku. Ona komparira kinesku riječ *wenhua* i englesku *culture* (latinskog porijekla), koje imaju isto značenje, a različite logike nastanka. *Wenhua* je prošla kroz faze od oznake za pojedinca (kulturan čovjek) preko značenja za porodicu, zajednicu, društvo i državu, a *culture* je prvobitno imala značenje za zajednicu, pa tek kasnije značenje za pojedinca. Autorica dalje istražuje nastajanje riječi koje se tiču rada, zanimanja, obrazovanja i stručnog obrazovanja, kao i niz semantičkih modela konstruiranih oko ovih pojmova i procesa. Iz ovog izuzetno zanimljivog teksta proizlazi nedvojben zaključak: Samo temeljit uvid u ovu kulturu pružit će puno razumijevanje kineske mudrosti, modernosti i obrazovanja, te kako i po čemu se ona razlikuje od zapadne.

Diane Hoffman u tekstu „Ideologija djetinjstva u Sjedinjenim Državama: komparativno kulturološko gledište“³ fokusira se

² Bray, M. & Pašalić-Kreso, A. (eds): „Komparativna edukacija – nastavak tradicija, novi izazovi i nove paradigme“, Sarajevo, Connectum, 2007, str. 213-239.

³ Isto, str. 191-211.

uglavnom na praksu odgoja djece u SAD-u i Japanu. Koristeći se metodologijom komparativne pedagogije, ona odgojne pristupe američkih roditelja analizira i ukazuje na razloge njihove neprihvatljivosti u odgojnoj praksi Japana. Iz ovog istraživanja je očigledno da komparativna edukacija može učiniti „nepoznate modele poznatim“ pronalazeći više sličnosti nego razlika, ali može učiniti i „poznate modele neobičnim“ dovodeći u pitanje njihovu „neupitnost“ kada se njima prestanu baviti autori kojima su ti modeli veoma bliski i poznati.

Način na koji je za mene bila inspirativna knjiga Nevada Kahterana nastojala sam predstaviti putem nekoliko sličica. Ipak, uvjeren sam da će čitalac svoju radoznalost u potpunosti moći zadovoljiti tek u susretu s knjigom i izvornim stavovima čiji je sam autor njihov najbolji promotor, napose kada kazuje o ciljevima i zadacima komparativne filozofije:

„Komparativna filozofija je ambiciozan, ali historijski nužan projekt uspostave kritičkog diskursa između različitih filozofskih sustava i mislitelja koji pripadaju tim različitim kulturama i tradicijama i ima za cilj proširivanje filozofskih horizonata i mogućnosti razumijevanja naših studenata koji su uključeni u njezino proučavanje. Također, naročita zadaća koju ima komparativna filozofija jeste uspostava internacionalnoga mira i dubljeg razumijevanja u konkretnom, praktičnom i istodobno intelektualnom poduhvatu unutar multikulturnih zajednica. Otuda, komparativna filozofija – ili ono što bismo danas bolje mogli nazvati ‘interkulturalna’, ‘transkulturalna’, ili jednostavno ‘globalna filozofija’ – kroz svoju je historiju i razvitak ispoljila bogatu raznolikost ciljeva, metoda i stilova. Jedan od trajnih ciljeva komparativne ili interkulturalne filozofije bio je da učini evidentnim temeljne spoznajne i evaluativne pretpostavke tradicija koje su različite od naše vlastite, uz očekivanja da zadobijemo veću jasnoću i bolje razumijevanje o pretpostavkama koje nas informiraju o nečijoj tradiciji. Time počinjemo sebe bolje upoznavati, vjeruje se, unutar i kroz priznavanje drugih alternativnih konceptualnih shema, vrijednosti i načina organiziranja i pronalaženja smisla iz ljudskog iskustva. Proučavaju se glavne azijske (a danas i mnoge druge nezapadnjačke) tradicije, potom kako one otkrivaju različite ‘načine mišljenja’, te kako one mogu

biti kontrastirane jedna s drugom i s različitim zapadnjačkim oblicima. Ovo bi bila komparativna filozofija u svojem najširem kulturološkom modalitetu (E. Deutsch) i ovaj se projekt može posmatrati dijelom većeg komparativnog poduhvata koji bismo mogli nazvati 'problemskim pristupom'. Bez obzira da li je to u etici, metafizici, esteticima, ili bilo kojoj drugoj filozofskoj disciplini, zamisao je da možemo identificirati filozofske probleme koji se provlače kroz različite tradicije, te da možemo koristiti resurse ovih tradicija kako bismo omogućili da produbljujemo i proširujemo svoje vlastito filozofsko razumijevanje i djelovanje. Zapravo, studenti bi trebali biti u stanju da proučavaju azijsku filozofiju u svrhu obogaćivanja njihovog filozofskog backgrounda, kako bi im se omogućilo da se bolje hrvu s filozofskim problemima koji ih zanimaju. Štoviše, počeli smo shvatati da sama ideja *filozofije* može označavati poprilično različite stvari u različitim kulturama i da moramo puno toga da naučimo iz ovih drugih koncepcija i ovo nas izravno dovodi do komparativne filozofije kao kreativne filozofije. Iz ovog propitivanja, pretpostavlja se, možemo postići otvorenost da razvijemo nove i bolje oblike filozofskog razumijevanja“ (str. 142-143).

Sarajevo, oktobra 2008.